

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.1/27>

Борейко Г. Д.

<https://orcid.org/0000-0002-5592-4302>

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОКРЕМА УХВАЛА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРАВОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті досліджено правову природу окремої ухвали у кримінальному провадженні як засобу реагування на зловживання правом учасниками кримінального провадження. Зроблено висновок, що окрема ухвала суду – це вид ухвали суду, яка є засобом реагування на зловживання правами чи порушення вимог законодавства, а також прав, свобод та законних інтересів особи. Одночасно, окрема ухвала є одним із засобів протидії зловживанню правом у кримінальному провадженні, за допомогою якої слідчий суддя чи суд реагує на використання наданих учасника провадження прав всупереч їх призначенню та забезпечує виконання завдань кримінального провадження. Окрема ухвала є підставою для застосування заходів юридичної відповідальності до учасників провадження, які вчинили зловживання правом та має превентивне або контрольное-наглядове значення для недопущення таких зловживань в майбутньому.

Вивчено практику реалізації судами повноваження щодо винесення окремої ухвали та виконання їх відповідними органами чи посадовими особами.

Системний аналіз законодавства та судової практики засвідчує, що за відсутності спеціального нормативного регулювання винесення такого судового рішення як окрема ухвала, суди все ж таки вправі приймати вказані рішення з метою виконання завдань кримінального провадження та вирішення питань процесуального характеру. При цьому, випадки реагування на порушення прав і свобод людини засобом винесення судами окремої ухвали зустрічаються нечасто, а винесення окремої ухвали як способу реагування, власне, на зловживання правами учасниками провадження взагалі є поодинокими.

Запропоновано внести доповнення до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) щодо врегулювання порядку та підстав винесення окремої ухвали, в тому числі як засобу реагування на зловживання правами учасниками кримінального провадження.

Ключові слова: окрема ухвала, суд, зловживання правом, учасники кримінального провадження.

Постановка проблеми. Проблема зловживання правом у кримінальному провадженні є надзвичайно складною і, одночасно, однією з найбільш важливих для вирішення. Поширення випадків зловживання правом учасниками кримінального провадження негативно впливає на дотримання прав інших його учасників та на хід і результати провадження. Важливо розуміти, що

вжиття правових заходів реагування на зловживання правом відіграє ключову роль у попередженні його вчинення. І одним із таких заходів, як показує практика, є окрема ухвала суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут окремої ухвали має давню історію, однак у доктрині сучасного кримінального процесу досліджений недостатньо. З прийняттям чин-

ного КПК України 2012 року, цей інститут практично був нівельований, а тому й залишається мало дослідженим. Лише окремі аспекти правової природи окремої ухвали та можливостей її використання у кримінальному провадженні знайшли свого відображення у роботах Н.Р. Бобечка, Ю.М. Грошевого, Т.В. Маляренка, С.С. Мар'янова, Т.Б. Сеника та інших. Але окрема ухвала як засіб протидії саме зловживанню правом у кримінальному провадженні фактично залишилось за межами доктринальних досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є системний аналіз кримінального процесуального законодавства та судової практики використання слідчими суддями, судами окремої ухвали як засобу реагування на зловживання правом у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Прагнення встановлення справедливості, а не маніпулювання законом у той чи інший спосіб, є основою будь-якої правової системи. Однак надмірне акцентування на правах людини, залишаючи на задньому плані її обов'язки, призводить до загострення бажання людини реалізувати своє право негайно, беззаперечно і нерідко всупереч закону може призвести до порушення права та свобод інших осіб. І тут цю думку влучно підкреслює відомий афоризм: «Моя свобода розмахувати руками закінчується там, де починається ніс мого сусіда». Ця метафора досить точно нагадує і наголошує про наявність у людини не лише права, але й обов'язку дотримуватись прав інших людей. Порушення межі між цими поняттями, к правило, є наслідком зловживання правом. Тому забезпечення балансу між цими елементами правового статусу особи є надзвичайно важливим для забезпечення справедливості загалом і правосуддя зокрема.

Проблема ж зловживання правом у кримінальному провадженні безпосередньо пов'язана із перешкоджанням виконання його завдань, в тому числі й встановленню істини у ньому. Варто відзначити, що на законодавчому рівні відсутній чіткий алгоритм протидії цьому негативному правовому явищу, оскільки неможливо визначити порядок реалізації суб'єктами кримінального провадження своїми правами у кожній ситуації та передбачити усі можливі способи зловживання ними. Проте необхідно шукати шляхи вирішення цієї проблеми, досліджуючи засоби і можливості протидії зловживання правом саме учасниками кримінального провадження.

Норми чинного КПК України безпосередньо не передбачають можливості прийняття окремої

ухвали як засобу реагування на виявлені порушення закону чи зловживання правом у кримінальному провадженні. Проте у Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 249), Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 262), Господарському процесуальному кодексі України (ст. 246) закріплено норми, які безпосередньо регламентують підстави та порядок винесення окремої ухвали судом, зокрема, й у випадку зловживання процесуальними правами. У КПК України лише в одному випадку згадується можливість суду одночасно з ухваленням вироку щодо обвинуваченого, в якого є неповнолітні діти чи непрацездатні особи, порушити окремою ухвалою питання перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення про необхідність влаштування цих неповнолітніх, непрацездатних або встановлення над ними опіки чи піклування (ст. 378).

Але аналіз судової практики щодо кримінальних проваджень за останні 5 років (період 2021–2025 роки) засвідчує, що окремі ухвали у ньому, окрім випадків, передбачених ст. 378 КПК України, суди приймають також і з метою повідомлення уповноважених органів чи їх посадових осіб про факти порушення закону, які потребують належного реагування для їх усунення, недопущення їх у майбутнього та усунення порушень права та свобод людини. Як свідчить вивчення судової практики, найпоширенішими порушеннями, про які зазначалось в окремих ухвалах є наступні:

- невиконання ухвал суду про привід та повідомлення суду про причини невиконання;
- допущення процесуальних порушень під час розгляду справи судом нижчої інстанції;
- несвоєчасної та неналежної реєстрації вхідної документації працівниками апарату суду;
- надання до суду недостовірної інформації;
- невиконання рішень судів, зокрема, ухвал про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), ухвал про оголошення обвинуваченого в розшук та інші;
- повідомлення про наявність в діяннях певних осіб ознак складу кримінального правопорушення для внесення відомостей до ЄРДР та проведення досудового розслідування;
- порушення процесуального законодавства на досудовому розслідуванні (звернення уваги прокурору-процесуальному керівнику на факт безпідставної зміни підслідності, тривалість розслідування кримінального провадження без при-

йняття основних процесуальних рішень, неозначення обвинуваченого з матеріалами дізнання та інші).

– зловживання адвокатом правами та ініціювання питання про притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Як вбачається із проведеного дослідження, слідчий суддя, суд, виконуючи свої функції, приймає окремі ухвали як засіб дотримання законності в діяльності фізичних та юридичних осіб, державних органів та їх посадових осіб та забезпечення ними прав і свобод людини. Тож, для даного випадку, окрема ухвала – це ухвала, в якій суд, слідчий суддя реагує на виявлені порушення закону чи зловживання правом та є формою превентивного або контрольно-наглядового впливу на осіб, які допустили такі діяння.

Окремі ухвали, як свідчить судова практика, постановлялись як за власною ініціативою суду, так і з ініціативи учасників кримінального провадження. Проте прийняття такого рішення є правом, а не обов'язком суду, слідчого судді. Поряд з цим, у рішеннях також зазначалось про необхідність повідомлення суду чи слідчого судді про результати розгляду окремої ухвали.

Одночасно, нами встановлено, що незважаючи на відсутність законодавчого регулювання порядку та визначення підстав винесення окремої ухвали, суди мотивують прийняття такого рішення наступним. Так, в окремих ухвалях суди зазначають, що процесуальні рішення ухвалюються для встановлення і закріплення кримінальними процесуальними засобами ознак вчиненого кримінального правопорушення, доведеності винуватості (невинуватості) осіб, які його вчинили під час кримінального провадження, інших обставин, передбачених ст. 91 КПК України, а також задля забезпечення кримінального провадження.

Варто відзначити, що майже у кожній проаналізованій нами окремій ухвалі суди покликались на обґрунтування, викладене в постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14.06.2021 у справі № 686/9636/18 [1]. У ній суд зазначив, що окрема ухвала є одним із інструментів реагування на зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні та вказав на наявність у суду повноважень щодо ухвалення такого процесуального рішення. Верховний Суд у названій постанові зробив висновок, що суд апеляційної інстанції за наявності відповідних підстав має процесуальні повноваження для постановлення ухвал, які не вирішують справи по суті, однак звертають увагу

уповноважених органів на встановлені у кримінальному провадженні факти порушення закону, які потребують вжиття належних заходів реагування. Одночасно, Верховний Суд зазначив, що відповідно до ст. ст. 369, 418 КПК України суд апеляційної інстанції будь-яке рішення приймає у формі ухвали, окрім випадку, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України, коли суд ухвалює відповідний вирок. Тому доводи щодо відсутності в апеляційного суду процесуальних повноважень для постановлення зазначеної ухвали є необґрунтованими. Крім цього, суд вказав, що системне та телеологічне (цільове) тлумачення норм, закріплених у п. 10 ч. 1 ст. 3, ст. ст. 91, 110, 369, 371, 373 та 419 КПК України дає змогу дійти висновку про те, що рішення судів будь-якої інстанції приймається у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність; вони спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження, постановлені або ухвалені в межах судового розгляду (встановлених для відповідного виду провадження), тобто процесуальні рішення ухвалюються задля забезпечення кримінального провадження. Тож, як наслідок, Верховний Суд вбачає за можливе ухвалення рішень, які не пов'язані із суттю кримінального провадження або з його забезпеченням, проте постановлення таких ухвал має зумовлюватися позитивним впливом на ефективність здійснення правосуддя у конкретному кримінальному провадженні та забезпеченням конституційного права на судовий захист, гарантований ст. 55 Конституцією України.

Відтак, системний аналіз норм КПК України та судова практика свідчить про те, що суд наділений процесуальними повноваженнями приймати рішення у формі окремої ухвали, у тому числі, і як засобу реагування на зловживання правом та порушення закону. І як свідчить судова практика, деякі суди активно використовують такий процесуальний інструмент для реагування на зловживання правом. Так, наприклад, Білоцерківським міськрайонним судом Київської області у справі № 359/8986/21 [2] винесено окрему ухвалу від 02.04.2024 з метою протидії затягуванню адвокатом судового розгляду кримінального провадження шляхом зловживання правом на відвід суду, що мало свій прояв у безпідставному неприбутті в судові засідання, використанні образливих висловлювань на адресу судді та інше. Цим же судом у справі № 357/9584/22 [3] винесено окрему ухвалу від 23.04.2024, якою також ініційовано питання про притягнення адвоката до

дисциплінарної відповідальності за аналогічні зловживання правом. Як з'ясовано, за результатами розгляду вказаної ухвали, 16.10.2024 рішенням Дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів Київської області № 165/2024 [4] адвоката було притягнуто до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку, а саме, за порушення правил адвокатської етики та невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків, і застосовано дисциплінарне стягнення у виді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю строком на 3 місяці, яке залишено в силі рішенням № П-024/2025 [5] Вищої Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури від 21.02.2025.

Як бачимо, реагування суду у формі окремої ухвали на зловживання правом учасниками кримінального провадження є ефективним засобом їх припинення, а також попередження вчинення зловживань іншими учасниками кримінального провадження.

Однак, умови сьогодення реального стану судової системи, а саме, її перевантаженість в умовах недостатньої кількості суддів у судах та ряду інших причин суди не завжди використовують окремі ухвали як засіб реагування на зловживання правом. Натомість, ті учасники провадження, які використовують свої права добросовісно, неотримуючи реакції суду на зловживання правами іншими його учасниками, повинні самостійно звертатись у всі можливі інстанції за захистом своїх прав. Тому, видається, що, реагуючи на зловживання правом у формі окремої ухвали, судами забезпечується баланс інтересів учасників кримінального провадження, оскільки позбавляє того, хто зловживає, очікуваних вигод від такого зловживання, не обмежуючи при цьому легітимного здійснення його права.

Закріплення у законі оптимальних засобів протидії зловживанню правом, зокрема, окремої ухвали, позбавить сенсу учасника кримінального провадження зловживати наданим правом через неможливість отримати несправедливу перевагу від такого зловживання. Виклад його недобросовісної поведінки в окремому рішенні та можливість з ним ознайомитись необмеженого кола осіб, а також загроза бути притягненим до того чи іншого виду юридичної відповідальності, безумовно буде стимулювати учасника кримінального провадження до належної поведінки.

Разом з тим, слід відзначити, що окрім винесення окремої ухвали, законодавець передбачає декілька способів реагування на зловживання правом, зокрема:

1) відмова в задоволенні заявлених необґрунтованих, неодноразових клопотань;

2) залишення заяви про відвід без розгляду (ч. 4 ст. 81 КПК України);

3) обмеження відповідним учасникам кримінального провадження строку на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у разі зволікань з ознайомленням (ч. 10 ст. 290 КПК України);

4) видалення із залу суду обвинуваченого та інших учасників провадження у разі порушення порядку у залі суду або непокори розпорядженням головуючого (ст. 330 КПК України);

5) винесення мотивованої ухвали, якою учасник кримінального провадження позбавляється права участі в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів через технічну неможливість, пов'язану із перериванням зв'язку, що має ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду (ч. 6 ст. 336 КПК України);

6) зупинення судом вступної промови після усного попередження, якщо така промова має ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду (ч. 1 ст. 349 КПК України);

7) зупинення виступу учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надання слова іншому учаснику (ч. 6 ст. 364 КПК України);

8) накладення грошового стягнення у разі нез'явлення певних учасників кримінального провадження без поважних причин до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або неповідомлення про причини неприбуття (ст. ст. 139, 144 КПК України) та інші.

Незважаючи на наведений перелік засобів реагування на зловживання правом, прямо передбачених законодавцем у КПК України, окрема ухвала, яка не є у цьому переліку, все ж таки, може бути і є ефективним засобом, однак таким, що окремо не врегульований у кримінальному процесуальному законі і на практиці нечасто використовується для запобігання зловживанню правом.

За своєю природою, окрема ухвала, як зазначають науковці [6, с. 100–101], істотно відрізняється від інших ухвал суду, в яких обговорюються матеріальні й процесуальні права сторін й інших осіб, які беруть участь у справі. По суті, окремі ухвали не впливають на розвиток і результати процесу і не стосуються питань, що безпосередньо відносяться до розгляду справи (предмета доказування

у кримінальному провадженні). Та все ж таки, окрема ухвала – це процесуальний правовий акт, який являє собою предмет виняткової компетенції суду та має самостійний предмет впливу – негативні наслідки на учасника кримінального провадження, який зловживає правом. Видається, що за сучасних умов окрема ухвала як акт правосуддя дасть слідчому судді, суду можливість впливати на регулювання балансу інтересів сторін у кримінальному провадженні, усувати зловживання правами та забезпечувати дотримання права і свобод людини.

З врахуванням аналізу судової практики, окремі ухвали суду у кримінальному провадженні як спосіб реагування на зловживання правом за їх функцією можна класифікувати на: 1) превентивні, які запобігають вчиненню зловживання правом або повторному їх вчиненню; 2) контрольно-наглядові, які ініціюють питання про притягнення учасника провадження до юридичної відповідальності, зокрема, у випадку неодноразового вчинення зловживання правом.

Висновки. З викладеного слідує, що в чинному КПК України не передбачена спеціальна норма, яка би врегульовувала порядок та підстави прийняття слідчим суддею, судом окремої ухвали. Але, системний аналіз норм цього кодифікованого закону дає підстави для твердження, що з метою забезпечення здійснення кримінального провадження та виконання його завдань, з врахуванням

положень ст. ст. 110, 369, 418 КПК України, суд уповноважений приймати рішення у формі окремої ухвали.

В ході розгляду кримінальних проваджень судами неодноразово наголошувалось на допущення учасниками кримінального провадження зловживання процесуальними правами, про що згадується як у вироках чи ухвалах суду. Однак, реагування судом на випадки таких зловживань саме винесенням окремих ухвал є поодинокими, що зумовлено, в першу чергу, складністю самого поняття «зловживання правом», так і відсутністю спеціальної норми, яка б уповноважувала суд приймати таке рішення.

У зв'язку із наведеним, пропонуємо доповнити ст. 372 КПК України наступними положеннями: «Слідчий суддя, суд вправі постановити окрему ухвалу у випадку зловживання правами чи порушення вимог законодавства, в тому числі кримінально-процесуального, учасниками кримінального провадження, а також порушення ними прав, свобод та законних інтересів особи». В окремій ухвалі варто зазначати в чому саме виражалось зловживання правами, якому органу чи посадовій особі скеровується ухвала для розгляду та відповідного реагування. Своєю чергою, з метою забезпечення виконання окремої ухвали та припинення чи недопущення викладених у ній фактів, слідчий суддя чи суд має встановити строк для реагування на такі факти та вжиття заходів до недопущення їх в майбутньому.

Список літератури:

1. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 14.06.2021 у справі № 686/9636/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771973>. (дата звернення: 15.12.2025).
2. Окрема ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 02.04.2024 у справі №359/8986/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118247192> (дата звернення: 15.12.2025).
3. Окрема ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 23.04.2024 у справі № 357/9584/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118538870> (дата звернення: 15.12.2025).
4. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів Київської області № 162024 від 16.10.2024. URL: <https://kdkako.com.ua/%D0%B2%> (дата звернення: 25.12.2025).
5. Рішення Вищої Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № П-024/2025 від 21.02.2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS41530> (дата звернення: 25.12.2025).
6. Шиманович О.М. До питання про класифікацію ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. Том 20 (59), № 1. 2007. С. 95–102.

Boreiko H. D. A SEPARATE COURT ORDER AS A MEASURE OF COUNTERACTION TO ABUSE OF RIGHTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article examines the issue of the essence of a separate court order in criminal proceedings as a measure of counteraction to abuse of rights by participants of criminal proceedings. It is established that a separate court order is a court decision which react on an abuse of rights or violation of break a law. In the same time, separate court order has a special function in the judiciary, since they do not resolve procedural issues, and should say so signal. However, individual rulings are not only the impetus for the detection and termination of an offense, but also a preventive function in the case of appropriate sanctions against the offender.

Summarizing the law enforcement and court practices, the author points out that a separate court order is a judicial act by which court responds to procedural abuses by participants in criminal proceedings revealed during the trial by establishing a mandatory response of the relevant authorities to take measures and eliminate the grounds for further abuse by participants in criminal proceedings.

It is stated that in the absence of special legal regulation of make a separated court order, the court are authorized to make this decision in order to fulfill the tasks of criminal proceedings and resolve procedural issue. However, reaction on the break a law and abuse of rights is not so often. The separated court order as a reaction on abuse of rights is generally rare.

The author proposed to make amendments to the Code pf Criminal Procedural of Ukraine in terms of regulating the procedure and grounds for issuing separate court order, including as a measure of counteraction to abuse of rights. In this court decision it will is advisable to indicate the essence of the committed abuse of rights and to which body or official.

Keywords: *a separate court order, court, abuse of right, participants of criminal proceedings.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026